

pedra seca

Revista d'informació i divulgació de la pedra en sec

PVP
6 €

ARQUEOLOGIA DE LA PEDRA COL·LOCADA EN SEC
Núm. 29

octubre 2014



La Necròpolis de Bat (Oman/Aràbia), per l'equip de redacció.

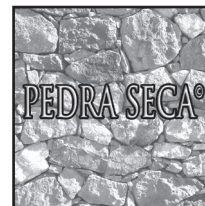
La desaparició de les carrerades, per Josep Gironès i Descarrega

Habitacles prehistòrics, habitats actualment, per Joan Bassegoda i Nonell

Els chozos d'Extremadura, per Gener Aymamí

Els "Trulli" de la Vall d'Itria (Alberobello) i els "pajare" del Salento, per Martí Rom

editorial



Durant els 14 anys que fa que estem publicant la revista pedra seca hem tingut ocasió de presentar moltes facetes d'aquest peculiar estil de construcció, hem donat a conèixer les particularitats constructives i les tipologies que podem trobar escampades per molts dels països de la Mediterrània i també en d'altres de més allunyats. De fet, i d'això també n'hem deixat constància en diversos articles dels que hem publicat, les construccions de pedra en sec no són una cosa de fa quatre dies, no són un invent dels nostres pagesos d'ara fa cent o dos-cents anys, les construccions de pedra en sec, la seva tècnica constructiva és ancestral i l'home l'ha recordat i l'ha vingut utilitzant a través dels segles amb funcionalitats ben diverses i amb més o menys art però sempre d'acord amb les seves necessitats.



Potser ni tan sols caldria recordar que construir amb pedra seca és ni més ni menys que construir amb els elements naturals que ofereix la mateixa naturalesa, i per tant la més econòmica. És evident, però, que si en algun indret no hi ha pedra suficient caldrà buscar l'ajut d'altres materials, generalment vegetals.

Per confirmar l'antiguitat d'aquestes tècniques constructives l'equip de redacció de la revista PEDRA SECA, ha recopilat en un article la descoberta que varen fer uns arqueòlegs danesos a Oman (Aràbia) d'unes singulars construccions que van datar en més de 5000 anys d'antiguitat, o sigui de l'Edat del Bronze. La seva tècnica constructiva, la mateixa que les nostres barraques.

Í N D E X

- 1.- Portada
- 2.- Editorial / Índex
- 3.- La Necròpolis de Bat (Oman/Aràbia), per l'equip de redacció.
- 5.- La desaparició de les carrerades, per Josep Gironès i Descarrega
- 6.- Habitacles prehistòrics, habitats actualment, per Joan Bassegoda i Nonell
- 8.- Els chozos d'Extremadura, per Gener Aymamí
- 10.- Els "Trulli" de la Vall d'Itria (Alberobello) i els "pajare" del Salento, per Martí Rom
- 14.- Any Josep Mora 2013-2014, per l'equip de redacció de Pedra Seca.
- 15.- Wikipedra: deu mil barraques de pedra inventariades, per Robert Rovira i Ferré - L'Arboç
- 16.- "Casillas de Pico" a la Ciesma de Grisel (Saragossa), per Joaquin Marco i Felix A. Rivas.
- 19.- Pedra seca, patrimoni, per Joaquim Nadal
- 20.- Art en sec, per Michel Rouvière, França.

La reproducció de les imatges d'aquest butlletí s'acull a l'article 32 del Reial decret legislatiu 1/1996, de 12 d'abril (BOE número 97, de 22 d'abril), el text del qual diu: És lícita la inclusió en una obra pròpia de fragments d'altres obres alienes de naturalesa escrita, sonora o audiovisual, així com la d'obres aïllades de caràcter plàstic, fotogràfic figuratiu o analògic, sempre que es tracti d'obres ja divulgades i la seva inclusió es faci a títol de cita o per a la seva anàlisi, comentari o judici crític. Aquesta utilització només podrà dur-se a terme amb finalitats docents o d'investigació, en la mesura justificada pel fi d'aquesta incorporació i indicant la font i el nom de l'autor de l'obra utilitzada.

EDITA: Patronat de Sant Galderic - Passeig Maragall, 92 àtic - 08041 BARCELONA - El Barcelonès - Catalunya

<http://www.edatmitjana.org> / correu electrònic: pedraseca@gmail.com

DIRECCIÓ DE LA REVISTA: August Bernat i Constantí

ASSESSOR, CAP DE CONTINGUTS, MAQUETACIÓ i DISSENY: Agustí Esteve i Orozco de Nájjar

REDACCIÓ, SUBSCRIPCIONS i ADHESIONS: Patronat de Sant Galderic - Passeig Maragall, 92 àtic - 08041 BARCELONA - Catalunya

«Pedra Seca» és publica sense cap finalitat lucrativa.

ISSN 1696-7925 Dipòsit Legal: B-43.395-2001

Portada: Construcció a la La Necròpolis de Bat (Oman/Aràbia).



La Necròpolis de Bat (Oman/Aràbia)

Equip de redacció



Sepulcres de pedra seca a Bat/Oman, al seu darrera el massís del Jebel Mishtr

Fins el 1970 Oman era un dels indrets més inaccessibles i hermètics del món.

Quaranta anys després que aquest sultanat obrís les seves fronteres, la revista "Science" publicà un article en el que explica que les excavacions en aquest país i en els Emirats Àrabs Units (EAU) han revelat l'existència d'una ruta que enllaçava ara fa 5.000 anys la Península Àràbiga, a través del Golf Pèrsic i el Mar Àràbic, amb les civilitzacions més avançades de l'època: la vall de l'Indo i la mesopotàmica.

Es tracta d'una cultura àrab primerenca, rica en coure, que va constituir un important nexa per a les grans cultures del tercer mil·lenni aC.

Lluny de la creença tradicional que creia que les primeres civilitzacions es trobaven aïllades les unes de les altres pel desert, els mars i les muntanyes, aquests estudis demostren que els centres urbans de l'Iran, Mesopotàmia i la vall de l'Indo haurien estat connectats per una xarxa que abraçava gran part de l'Àsia Oriental. El descobriment va sorprendre els arqueòlegs, ja que es creia que els mariners no haurien dominat els monsons de l'Oceà Índic fins 1000 anys més tard.

Bat, ubicada en el desert d'Oman, és una de les necròpolis més antigues del món, doncs està datada de fa més de 5000 anys, durant l'Edat del Bronze. La UNESCO ha declarat aquest conjunt protohistòric com a Patrimoni de la Humanitat, perquè constitueix "el conjunt d'assentaments humans i necròpolis del tercer mil·lenni abans de la nostra era més complet del món".

UBICACIÓ

Les tombes, descobertes el 1976 per un equip d'arqueòlegs danesos, estan ubicades a la desèrtica regió d'Al-Dhahirah a Oman, veí dels Emirats Àrabs i de l'Aràbia Saudita. No massa lluny d'allí hi ha l'impressionant Wadi Ghul, l'anomenat Gran Canyó d'Aràbia. Les tombes estan escampades per un territori entre terreny pla i petits turons als peus de les muntanyes.

El lloc arqueològic de Bat, ubicat al desert d'Oman, és una de les necròpolis més antigues del món, ja que data de fa més de 5000 anys, durant l'Edat de Bronze.



tanyes Jebel Mishtr, un impressionant tossal de pedra calcària.

Aquesta tòrrida zona està solcada per nombrosos rierols o oasis anomenats wadis, que generen un paisatge ocasionalment esquitxat de verd. Malgrat això la zona on estan ubicades la majoria de les tombes es caracteritza per la seva aridesa.

No hi ha cap accés públic a les ruïnes. L'única manera d'accedir-hi és amb un vehicle 4x4 (un vehicle comú quedaria encallat en el desert) o mitjançant camells.

LES TOMBES

La necròpolis correspon a la cultura protohistòrica Umm an-Nar, desenvolupada en el tercer mil·lenni aC.



Portal ametllat

que s'estenia pel que són actualment els Emirats Àrabs i el nord d'Oman. Aquesta cultura acostumava comerciar amb coure amb els sumeris de Mesopotàmia.

Al nord hi ha una vasta necròpolis que es pot dividir en dos grups definits. El primer, que s'aixeca en un tossal de pendents rocoses, conté nombroses tombes de pedra seca que esquitxen el camí de Bat a Al-Wahrah.

El segon grup s'estén sobre les terrasses d'arròs al sud-est del wadi, al voltant d'un centenar de tombes de pedra seca en forma de rusc.

L'assentament de Bat també estava equipat amb una presa que retenia l'aigua de la pluja per a ús agrícola, i les seves sis torres circulars són de fet edificis forti-



Tombes de Bat

ficats construïts amb grans blocs de pedra calcària perfectament encaixats sense cap tipus de morter. Les torres estan envoltades de muralles i sovint compten amb un pou en el centre. Resulta curiós la manca d'entrades a les torres, per tant és de suposar que l'accés es realitzava mitjançant escales de fusta o de corda, que els defensors retirarien al seu darrera.



Tombes de Bat

La majoria de les tombes del període Hafit també es troben dalt dels turons rocallosos i estan construïts mitjançant dos murs circulars i paral·lels que envolten una cambra sepulcral, oval, quadrada o rectangular amb lloses de pedra en el sòl. L'espai buit entre els dos murs està farcit amb pedruscall. Els murs són de pedra sense treballar extreta de les muntanyes calcàries properes i ajustades sen-

se mortar. El seu aspecte exterior varia segons el tipus de pedra que s'ha utilitzat. Algunes pedres són de formes més geomètriques mentre que d'altres són força irregulars, així i tot varen ser cuidadosament escollides. Les cambres funeràries estan cobertes amb falses cúpules i les entrades estan realitzats amb un arc primitiu o ametllat i orientat a l'est, al sud o a l'oest. Aquestes entrades després de la cerimònia funerària, eren tapiades amb pedres.

Les tombes del període Umm an-Nar es varen construir sobretot a la terrassa inferior, no molt lluny del nucli habitat. Són de mides més grans i disposen de varies estances per donar cabuda a un nombre més gran d'estructures, compostes per dos o quatre estances separades per murs divisoris. Algunes d'elles inclouen dues sales semicirculars separades per un mur central connectat amb el mur interior de l'estança només per un costat. També poden contenir tres estances dividides per dos murs centrals i paral·lels construïts per



Tombes de Bat

separat en el centre de la construcció i connectats amb la paret interior del sepulcre des d'ambdós costats, o fins i tot quatre estances dividides per dos murs més petits per a formar quatre estances independents.

El sòl d'aquestes cambres funeràries s'enllosaven amb pedra calcària plana, mentre que els

murs interiors es construïen amb pedres sense desbastar. Els murs exteriors de les tombes i els seus frontals es construïen amb blocs cuidadosament tallats de pedra calcària blanca o marronosa portada de les properes pedreres i desbastades formant petits daus rectangulars o quadrats que s'adapten a la forma circular del mur. El diàmetre d'aquestes tombes és d'uns 7 o 8 metres.

Oman s'ha convertit en els darrers temps en un autèntic paradís per als arqueòlegs que no s'estan de dir que "Aquí tot està a la vista i està intacte; pots trobar llocs de 4.000 o 5.000 anys aC. arreu". Malgrat tot, els investigadors es troben amb algunes contrarietats, com són el ràpid creixement urbà que fa perillar les excavacions i la manca d'experts locals, en un país on la universitat no imparteix la carrera d'arqueologia.

Sobre la caiguda d'aquesta enigmàtica civilització, Adrian Parjer, arqueòleg de l'Oxford Broke University a la Gran Bretanya, va apuntar a "Science" la possibilitat d'una gran sequera a l'est de la Península Aràbiga uns 2.000 anys aC. En el termini d'un segle o dos, aquesta zona hauria quedat aïllada del món, canviant a un sistema basat en l'agricultura i la ramaderia. La renaixença aràbiga s'hauria donat 1.000 anys més tard, a través del lucratiu comerç de l'encens, que va orientar aquesta zona cap a l'oest, via lemen.



Tombes de Bat, són antigues estructures, que es remunten entre 3.500 aC i 2.500 a.C.

La desaparició de les carrerades

Les carrerades perden terreny i, amb elles, una part de la nostra història

per Josep Gironés i Descarrega



Les carrerades –també denominades lligallos–, són camins ramaders que a Catalunya poden tenir entre sis mil i vuit mil anys d'història. Per sobre seu han vist transitar milers de caps de bestiar i centenars de pastors, en una activitat que fins fa cinquanta anys va ser cabdal per la subsistència de les persones i bàsica per l'economia del país. Malauradament, per cada any que passa es perden més trossos de camí, sense que cap administració pública hi acabi de posar remei.

Els senders i els camins primigenis que donaren lloc a les carrerades els van configurar de forma natural els animals salvatges, quan transitaven a la recerca d'aliments per menjar i d'aigua per a beure. L'instint de supervivència els portava a seguir els passos més segurs a través de les carenes muntanyoses o els espais oberts, per tal de protegir-se dels seus predadors, alhora que buscaven la comoditat dels camins més planers.

Al territori que ara denominem Catalunya, a partir del segle IV abans del nostre temps, els ibers, una civilització de pastors, establiren els primers camins que enllaçaven els poblats més importants, sempre sobre la base dels antics camins de bestiar. Més endavant, els romans, els gots, els àrabs i els cristians van utilitzar les mateixes carrerades, donant-les-hi una cobertura legal que

les convertia en preferents. Per la seva importància, la ramaderia fou protegida pels governants. A tall d'exemple, Ramon Berenguer IV cedia a la ciutadania els drets d'herbatge, beuratge i carnatge, uns privilegis que es reflectirien als Costums de Tortosa promulgats l'any 1242. Al llarg dels segles



XIV i XV es consolidà la ramaderia, amb grans moviments de ramats transhumants que buscaven les millors pastures al llarg de tot l'any, amb la finalitat d'obtenir carn pel consum humà i la llana que es demanava des dels mercats italians. A l'edat mitjana es constituïren les primeres agrupacions de ramaders catalans que s'encarregaven de gestionar els seus interessos, com la conservació de les carrerades, la gestió i la protecció dels herbatges i els abeuradors, el control i eliminació dels llops i altres animals que delmaven el bestiar, la recollida dels caps de bestiar perduts i els preus de compra i venda dels animals. Era el temps de grans moviments de bestiar cap a les pastures d'estiu, amb rutes que anaven als Pirineus o al Maestrat, o les planes fluvials i litorals més pròpies de l'hivern, amb punts de pas tan

significats com Prades, Santa Coloma de Queralt o la Fatarella.

Malauradament, el final del segle XVIII marcà l'inici de la decadència de la transhumància i, per extensió, de les grans carrerades. Les causes foren l'enfonsament del mercat de la llana, la derogació dels privilegis als ramaders i el foment de l'agricultura. Més endavant, les amortitzacions de Mendizàbal i de Madoz, que privatitzaren els béns comunals, possibilitaren la conversió en espais de conreu dels antics herbatges i deveses. A partir d'aquí, l'estabulació del bestiar, la internacionalització del preu de la carn i el menyspreu de l'ofici de pastor han portat al límit l'activitat ramadera i, en paral·lel, les vies pecuàries per les quals transitaven bestiar, pastors i gossos.

Amb la pèrdua de l'activitat ramadera s'inicià desballestament del patrimoni que hi anava aparellat: basses, abeuradors, deveses, farraginars i, sobretot, de les carrerades i altres vies de pas de bestiar.

Ara per ara, les carrerades, de vegades anorreades per interessos particulars i altres per incompetències de les administracions, perden terreny a poc a poc i, amb elles, una part de la nostra història. En algunes zones rurals encara se'n podrien recuperar alguns trams, cosa que repercutiria en el sector turístic, però per sobre de tot hauríem de pensar a no perdre una part tan important del nostre patrimoni.



Habitacles prehistòrics, habitats actualment

Per Joan Bassegoda i Nonell
Fotos: Ramon Manent

Article publicat a *La Vanguardia*, el 13 de maig del 1979

És una tendència actual molt marcada insistir en el valor de les coses naturals.



La vida artificial que coneix l'home de les ciutats l'obliga a somiar amb bucòliques visions paradisiàques, on l'ésser humà en ple contacte amb la Naturalesa recupera la seva perduda personalitat, resol la seva crisi d'identitat i s'allibera del feixuc moviment de la massa que vegeta enganxada a l'asfalt.

És quasi inconcebible un anunci de TV sense que contingui al·lusions al natural del seu origen, el que vol dir que el reclam de la Naturalesa fa vendre.

Tot plegat és fals, ja que la sabia Mare Naturalesa mai ha produït espontàniament cap xampú ni tampoc cosmètics o cap dels aliments que apareixen contínuament a les pantalles de TV.

La Naturalesa és bonica, però dura de pelar i a vegades és cruel per aquells que viuen immersos en ella.

La contemplació i l'estudi de l'arquitectura popular, que és la versió naturalista de l'art de la construcció, permet delectar la vista davant d'algunes formes realment boniques i atractives, però molt pocs ciutadans estarien disposats a viure a dins d'una d'aquestes maquíssimes edificacions diguin-se "Cuevas de Puerto Lumbreras, chozos extremeños, barraques de vinya del Penedès o pallozas gallegas". Precisament el tipus de palloza, pallota o pallaza, les tres maneres com es denominen segons l'indret, resulta ser un dels més ben aconseguits del repertori popular, però també un dels més terribles quan arriba el moment d'habitar-los.

La palloza és una construcció de planta ovalada, el·líptica o en alguns casos circular, encara que el seu traçat es fa sempre a sentiment i sense cap regla geomètrica expressa. Els seus murs són de pedra, amb gruixos considerables que oscil·len entre el mig metre i els setanta centímetres, generalment de pedra en sec, és a dir, sense morter ni cap tipus d'aglomerant, amb unes alçades que mai superen els dos metres.

En una tant massissa com feixuga construcció s'hi obren tant sols petits finestrons i les portes que acostumen a ser dues, una per a l'habitacle i l'altra per als corrallets del ramat.

Tot i així, a vegades, l'única obertura practicada en el mur és la porta, prescindint de finestres.

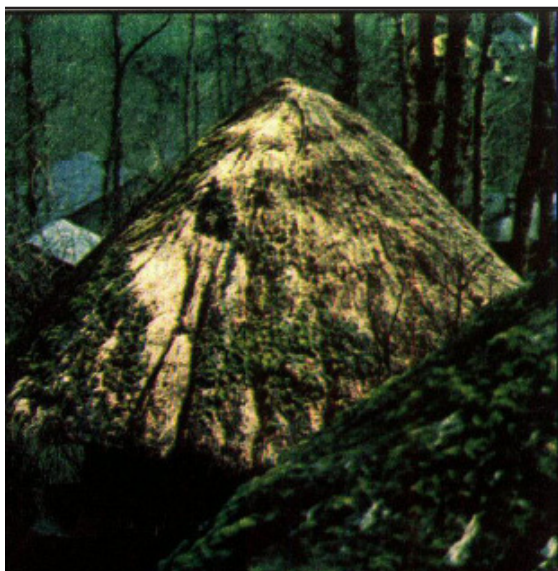
Sobre el basament de pedra s'aixeca l'estructura de la coberta composta generalment per bigues de fusta en forma de cavallet o de bigues recolzades al damunt de jàsseres amb pilars, tot això de fusta treballada rudimentàriament.

Sobre l'estructura de la cúpula hi ha la coberta de palla, concretament de sègol a Galícia, que es subjecta per evitar que llisqui quan plou o que voli quan vent, amb una espècie de corda trenada amb la mateixa palla.

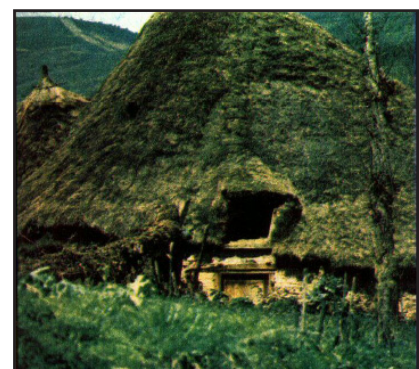
Interiorment la palloza es divideix mitjançant uns murs de pedra, quedant a una banda el corral i a l'altre l'habitacle. Però els murs no arriben mai fins al sostre, per tant la comunicació d'ambdues dependències és constant i si bé el bestiar roman en la seva parcel·la i és alimentat amb farratge des de l'habitacle, i a través d'una obertura practicada a la paret, les aus de corral salten tranquil·lament d'un costat a l'altre obligant els habitants de la palloza a construir sostres plans a modus de cels rasos de fusta sobre els dormitoris per a evitar l'intrusió de gallines o coloms.

Aquest tipus d'habitacle d'origen prehistòric cèltic s'ha conservat fins ara tot i que ja són poques les que queden en plena funció d'habitacle. També s'ha conservat el lèxic particular que defineix les diferents parts de la palloza i les peces que la componen.

El pioner en l'estudi d'aquestes edificacions fou l'insigne catedràtic de la Escuela Superior de Arquitectura de Madrid, en Leopoldo Torres Balbàs, amb



← Diferents finestres →





Exterior de l'habitacle prehistòric

la seva obra editorial i d'investigació que cada dia es fa més gegantina, ja que demostra que va aprofundir en l'estudi de temes que ara són d'una candent actualitat en el camp de la investigació científica i arquitectònica.

La seva obra "La vivienda popular en España", publicada a Barcelona l'any 1934, ha estat una inapreciable font d'informació per als moderns i competents autors que s'han ocupat extensament del tema, com són Carlos Flores i Luis Feduchi.

Les pallozas són quasi idèntiques a les cabanes prehistòriques que apareixen en les excavades citanias (1) cèltiques de Galícia i nord de Portugal que s'estenen, ja en temps prehistòrics, més enllà del terròs gallec, comptant-se'n alguns exemples en zones tant al sud com la pròpia Andalusia. Són molt famoses les de Cebrero, prop del port de Nontuija de Piedralita, i ja a la zona del Bierzo, en terres lleoneses, el barri sencer de Cimadevilla, en el poble de Paradeseca, petit municipi de 2.000 habitants, no massa lluny de la capital comarcal de Villafranca del Bierzo, que mostren les fotos del reportatge.

Les cobertes de palla d'aques-

tes pallozas són de forma troncocònica i tenen alguna finestra de mansarda que contribueix a donar moviment a tan estranya cobertura que semblen uns bolets colossals creixent damunt del verd sòl de la prada.

Aquesta és la veritable Naturallesa, en contacte amb la qual va estar l'home tant bon punt va aparèixer, nu, i potser força pelut, sobre la capa de la terra. Els interiors d'aquestes pallozas presenten la pedra ennegrida pel fum, ja que no disposen de fumera i tenen a més, l'aire ambient impregnat amb l'olor de la ramada i travessat pels mugits i els bels, no tenen ni els mínims serveis i estan mancats

de qualsevol tipus de confort. El fals naturalisme de les gents urbanes, que parlen de coses que coneixen molt poc i per això tendeixen a idealitzar i a mitificar, s'ensorra si, per atzar, aconseguen alguna vegada penetrar a l'interior d'una palloza.

Un cop a dintre, i sentida l'emoció estètica de l'espai arquitectònic popular, migrarien ràpidament pensant en els seus electrodomèstics, els seus telèfons, els seus banys amb els seus xampús "naturals" (fets amb detergents derivats del petroli).

Malgrat tot no vulgui veure el lector en el text d'aquest article un desig de matar les íntimes il·lusions naturistes del ciutadà modern, ja que potser s'equivoca l'escriptor i resulta que qualsevol veí de la gran urbs aconseguiria viure divinament en una palloza i fins i tot atrapar aquesta felicitat que tan generosament prometen els polítics. Per provar no s'hi perd res.

NOTA:

(1) Citania: Terme utilitzat des de finals del S-XIX per referir-se als grans castros d'època tardana a l'Edat del Ferro situats al nord de Portugal i Galícia, amb aparents indicis d'urbanisme.



Interior de l'habitacle prehistòric

Els chozos d'Extremadura, breus notes

per Gener Aymamí

Aprofitant uns dies d'estada per terres extremeñyes vam poder veure alguns "chozos" que són unes construccions de pedra seca típiques de la zona. Encara que per la seva tipologia podem dir que generalment son edificacions de planta circular tancada per una falsa cúpula al damunt de la qual es col·loca una important capa de matèria vegetal, hem pogut veure exemplars força interessants com els que comentem a continuació.

Villarreal de San Carlos (Càceres)

Aquesta és una petita població situada en el parc nacional de Monfragüe i punt des d'on surten la majoria d'itineraris per recórrer el parc.



Chozo de Villarreal de San Carlos

Aquí veiem diversos "chozos" de nova execució i emprats com habitatges rurals, però que recorden les edificacions antigues. Els més grans són de planta rectangular i com obertures solament disposen d'una porta i dues petites finestres a les parets laterals, el sostre és a dues vessants. També hi ha un parell d'exemplars, més petits, de planta circular.

Montehermoso (Càceres)

A uns 500 metres de la vila, a prop del cementiri, es troba la Dehesa de Boyal, un espai



Chozo de Daniel- Dehesa de Boyal Montehermoso

d'unes 1.100 hectàrees de superfície dedicades principalment a l'aprofitament ramader. Tot és ple d'alzines i alzines sureres i el sòl és com una catifa d'herba. Seguim un recorregut senyalitzat com a "ecoitinerari" que es compon de dues parts. Una correspon a la ruta arqueològica on podem contemplar tres dòlmens del final del neolític i el "chozo" de Daniel de planta circular, de 2,5 metres de diàmetre i utilitzat com a habitatacle del porquer, no oblidem que per aquestes contrades d'Extremadura els porcs, durant forces mesos van solts pel camp. Al costat, en un rètol mig trencat podem llegir que aquesta és una construcció feta a base de mamposteria d'esquist treballat amb fang amassat amb aigua. El treball s'efectuava de baix a dalt, començant sobre un cercol de base, a partir del qual s'anaven aixecant els murs que en arribar a mitja alçada s'anaven tancant fins que les



Porqueres - Dehesa de Boyal Montehermoso

filades concèntriques acabaven de rematar el sostre. Al damunt es col·locaven, en transversal, unes bigues de granit que suportaven grans pedres d'esquist damunt de les quals es posava una capa de terra per tal d'impermeabilitzar l'habitacle.

L'altre itinerari denominat "Complex Etnogràfic" ens du cap a la "Majá de los Porqueros" on trobem unes construccions de pissarra i granit destinades a guardar la porcada anomenades "Zahurdas" i al costat hi ha el "chozo" utilitzat de porquer.

La primera construcció que veiem és de planta rectangular de 10 X 5 metres aproximadament. Els murs són de pissarra amb unió de fang i acaben en una falsa volta amb grans lloses al capdamunt. El sostre descansa sobre sis pilars de granit situats en doble filada, petites cunyes de pissarra ajuden a calçar-los sobre el terra. Per l'exterior es recobria el sos-



Chozo del Porquero, Dehesa de Boyal Montehermoso



Ggran porquera - Dehesa de Boyal Montehermoso

tre amb fang que a més a més d'unir les lloses afavoreix que s'escoli l'aigua de la pluja. Per una porta els porcs accedien a un pati semicircular de 8 X 6 metres que hi ha al davant de la "zahurda".

La construcció més gran del conjunt és de forma semicircular rematada per un mur de tancament que feia de corral, del qual només se'n conserva una part. Veiem diverses petites portes que donen accés a reduïts espais interiors inde-



Chozo de Albuquerque

pendents uns d'altres, on hi havia, per separat, les truges que havien parit i les cries.

Albuquerque (Badajoz)

Des de la població cal seguir la carretera cap el pantà de la Peña del Aguila, abans d'arribar-hi, quan hem recorregut cosa d'uns 9 km trobem el cortijo "los Cantos" on hi ha 5 "chozos" de nova construcció destinats a turisme rural. Continuem carretera endavant i de seguida veiem al costat d'una granja, dins d'una propietat pri-

vada, un antic "chozo" de planta circular. Enfront surt una pista que ens du cap a un conjunt mediambiental o aula de natura on trobem 4 "chozos" de planta circular. Aquí es fan activitats i turisme alternatiu per a grups, també tenim entès que des del poble s'efectuen visites guiades. Cal informar-se a l'Ajuntament.

Malpartida de Cáceres (Cáceres)

A l'oficina de Turisme i Centre d'Interpretació de la Transhumància podem contemplar un tipus de "chozo" petit i de planta circular molt difícil de trobar ja que està fet tot ell de matèries vegetals, sent per aquest motiu la seva durada molt efímera, per la qual cosa un veí de la vila va construir aquest en el pati del museu.

Aquests tipus de construccions són molt lleugeres i n'hi havia que eren força petites i portàtils fetes d'estructura trenada de palla d'una sola peça, s'anomenaven "chozos de muda" i es transportaven amb l'ajuda de dos mules o en carros.

Amb aquesta tècnica també es construïen habitacles pels gossos, gallines, pels rucs i fins i tot pels xais recent nascuts que es quedaven sense la mare.

Los Barruecos

Per la zona dels Barruecos, situada dins del municipi de Malpartida, trobem el refugi de pastors "el Bujio" construcció arranjada de planta circular adossada a la roca que presenta una porta frontal, una petita finestra a la part de darrera i xemeneia.

Cal afegir que los Barruecos fou declarat el 1996 Monument Natural per preservar la seva característica geologia de la zona i l'important colònia de cigonyes que nia en aquest singular paratge.

Vall del Jerte (Càceres)

Per la zona de la població del Torno hi ha, disseminats per les vies pecuàries diversos "chozos" emprats pels pastors. Com que la seva localització pot ser complicada, cal requerir informació a la vila.

En els referents rètols i informacions que hem anat trobant durant aquestes visites hem vist que els "chozos" els utilitzaven els pastors, els que es dedicaven a la transhumància i el primer que feien en arribar als llocs de pastura era reparar les construccions que solien ser construïdes amb murs de pedra i una coberta vegetal per on sortia el fum de la llar central al voltant de la qual hi havia una carcassa de fusta amb un matalàs de matèries vegetals (escombra) o pell d'ovella. Òbviament, cal destacar de forma especial les singulars construccions de les "Zahurdas" de la Dehesa de Boyal destinats a ramats de porcs.

genaraymami@telefonica.net



Chozo de matèries vegetals, de Malpartida de Cáceres

Els "Trulli" de la Vall d'Ítria (Alberobello) i els "pajare" del Salento.

per Martí Rom



Foto 1:
"Alberobello. Rione Monti"

La Puglia (també dita Apúlia o Pulla) és la regió italiana més oriental, va des dels Monts Apenins a la mar Adriàtica i s'estén uns 300 quilòmetres fins al cap de Leuca, a la punta del "taló de la bota" d'Itàlia. Té els hiverns temperats i els estius secs i calorosos. A la Puglia central hi ha la Vall d'Ítria, equidistant de Bari i Brindisi i a uns vint quilòmetres de la costa, on hi ha els pobles: Alberobello, Locorotondo, Cisternino i Martina Franca. Pobles blancs en una terra taronja. Aquesta és l'àrea de màxima densitat de "trulli", unes particulars cases / barraques de pedra seca.

Més al sud, hi ha la regió natural (la península) del Salento. Aquest, ve definit per la línia que uneix, més o menys, les ciutats de Taranto i Brindisi, fins al cap de Leuca. És una regió amb identitat pròpia, on els seus habitants refusen formar part de la Puglia. Al Salento hi ha una gran quantitat de barraques de pedra seca, els "pajare".

D'aquesta zona d'Itàlia podem destacar uns notables llocs d'interès turístic. La "Grotte di Castellana", a uns 15 quilòmetres al nord d'Alberobello, que permeten una visita de més 1'5 quilòmetres i unes dues hores recorrent diverses grutes. Al centre del Salento hi ha la ciutat de Lecce, una meravella del barroc. Li diuen la Florència del sud i pugna per ser la capital cultural europea del 2019. I, finalment, les platges extraordinàries del Salento, com la Marina di Pescoluse, a la mar Jònica. La companyia Ryan Air té vols directes

des de Barcelona i Girona a Bari i Brindisi.

La Vall d'Ítria forma part d'una regió natural més àmplia, que sobrepassa la Puglia i és coneguda com la Murgia (o Murge), un altiplà d'uns 700 metres d'altitud. L'arrel etimològica d'aquesta denominació ve del llatí "múrex", que vol dir roca punxeguda. És una regió definida per la proliferació de roca calcària. La Vall d'Ítria també és coneguda com la "Murgia dei trulli".

Sorpren quan arribes a Alberobello, acostar-se al belvedere, la terrassa de la Piazza Plebiscito i contemplar la vista panoràmica dels més de 1.000 "trullo" del Rione Monti.

El conjunt de trulli d'Alberobello va ser declarat Patrimoni de la Humanitat de l'UNESCO el 1996 per ser "testimoni únic d'una tradició cultural... constituir un exemple extraordinari de tipologia constructora...". Un trullo és una construcció de pedra seca culminada per una coberta cònica que li confereix una particular bellesa. Hi ha varies versions de l'origen de la paraula "trullo", per un costat, sembla remetre al grec-bizantí "torullos" (cúpula) o bé del llatí "turrus / trullum" (petita torre). Recordarem que la "Magna Grècia" era el territori colonitzar pels grecs del sud d'Itàlia i Sicília.

La construcció d'un trullo s'iniciava a la base amb les pedres més grans, normalment rectangulars, per anar enlairant-se

Foto 2: "Alberobello. Rione Monti"





Foto 3:
“Locorotondo.
Contrada
Ritunno
Piccola”

amb pedres mitjanes. A Alberobello normalment són de planta quadrangular. La cúpula cònica es feia mitjançant la superposició, en fileres circulars, de petites i primes lloses de pedra; aquesta forma li confereix una aparença oriental. Les llegendes més antigues de la Puglia ens duen a Grècia i a l'Àsia Menor.

A Alberobello, els trulli a l'interior i a la part inferior exterior estan recoberts per una capa de calç; a vegades, també n'hi ha a la part més superior de l'estructura cònica, la qual cosa dóna una conjunció de pedra negra o grisa (algun cop pot ser lleugerament marró) de la part inferior de la cúpula amb el blanc de les parets. Sovint, culminant la cúpula cònica, hi ha un pinacle blanc (de diferents formes). També cal citar que alguns d'aquests trullo tenen pintat sobre la pedra negra de la cúpula algun símbol (pagà o cristià) característic: un sol, una creu... Aquesta característica d'habitatge amb una única sala es va anar desenvolupant, amb el pas del temps, afegint-hi un altre trullo al costat, afegint-li noves sales i obtenint un habitatge més complex fruit de l'agregació de diversos trullo connectats interiorment.

Baixant de la Piazza Plebiscito cap al carrer Largo Martellota, ens endinsarem pels carrers de Rione Monti, anirem pujant pel puig serpentejant pels seus

carrers. Impressiona el conjunt de cases, neguiteja la munió de turistes i molesta l'excés de botigues de records. Aquest barri ja va ser declarat “monument nacional” el 1909.

Tornant al belvedere, just al costat i a l'esquerra mirant cap a Rione Monti, hi trobem un altre conjunt de trulli, és Rione Aia Piccola. En aquest, hi ha uns 400 trulli. Aquí no hi trobarem botigues ni gaire turistes. Es aquí on podem apreciar i gaudir millor del que són carrers amb cases amb aquella peculiar tipologia; fins i tot et deixen entrar en algun trullo habitat. Són els trulli urbans. L'excepcionalitat d'Alberobello ve perquè és un poble que fins a finals del segle XVIII estava construït totalment mitjançant pedra seca; el poble modern s'expandeix en sentit contrari a partir de la Piazza Plebiscito i la contigua Piazza del Popolo.

Podeu trobar més informació sobre els trulli a l'article “Els trulli d'Alberobello (Itàlia)” publicat en aquesta mateixa revista,

en el número 23, pàg. 14. I per Internet, podreu accedir a dues interessants comunicacions. La primera, de títol “Los trulli”, de Brunella Vernile va ser presentada al “Primer Congreso Nacional de Historia de la Construcción” (Madrid, setembre de 1996). L'altre “Construzioni in pietra a secco: I trulli della murguia pugliese. Etimologia del vocabolo e ipotesi sulle origine” de Domenico Tamborrino, del “IV Congrès Internacional Construcció de Pedra en Sec” (Mallorca, setembre 1994), està reproduïda a la pàg. 177 del llibre “La pedra en sec. Obra, paisatge i patrimoni”.

Encara a Alberobello, a tocar de la Piazza Plebiscito, on hi havia el belvedere, hi trobem la Piazza 27 Maggio i allí el Museo del Territorio. A la façana ens sorprèn una gran fotografia de Pier Paolo Pasolini (1922-1975) el famós cineasta, escriptor i intel·lectual italià. Sobre una part del seu rostre s'hi reproduïxen unes frases seves dedicades als trulli. A sota, s'explica que corresponen al text “I nitidi trulli di Alberobello”, publicat a “Il Quotidiano” (18 de març de 1951).

La revista “Nuovi Argumenti”, número 32 (2005), recuperava aquest text perdut que Pasolini va escriure amb el pseudònim de Paolo Amari. Pasolini, l'hivern del 1949, havia deixat enrere el Friuli per anar a viure a Roma. Aquell jove del nord d'Itàlia fa un viatge (1951) per la Puglia i hi descobreix els trulli: “... Les teulades punxegu-

Foto 4: “Locorotondo.
Contrada
Marziolla”





Foto 5:
"Fragagnano
(Salento)"

des, un negre blavós... No hi ha rastre de misèria ni de brutícia. Els trulli més pobres, alineats en carrerons costeruts, de poble de muntanya, vaporosos i innocents, estan plens de claradat... Els senders a la nit, la tarda que vaig arribar, estaven deserts: tan sols alguns nens jugaven asseguts a la porta, enmig de tota la blancor..."

A Locorotondo, el poble del costat, vàrem trobar encara algun conjunt aïllat de trulli que han sobreviscut a la restauració amb finalitats turístiques. Havia trobat informació que n'hi havia a tres indrets: Contrada Ritunno Grande, Contrada Serra i Contrada Ritunno Piccola; els tres situats a tocar i al sud-oest de la població. Però els dos primers ja estaven en plena reforma per reconvertir-los en uns típics "Bed and breakfast" (magnífics) de la Vall d'Ítria. El darrer, el Ritunno Piccola, encara es conserva en el seu estat originari. Per accedir-hi, cal agafar la carretera que surt de Locorotondo cap a Martina Franca i, a la primera rotonda, en sortir del poble, agafeu la desviació de la dreta (que indica "Contrada Serra"). Seguint aquest carrer, i després de girar (als 200 metres) en perpendicular a l'esquerra, al final del

carrer (400 metres més enllà) trobem un pas a nivell del tren que creuarem agafant el carrer de més a l'esquerra. Seguint per aquest carrer i a uns 700 metres, a la dreta, dalt del turó, hi ha la Contrada Ritunno Piccola. Són uns vint trulli.

Encara hi viu un matrimoni d'uns setanta anys. Ens van explicar com, durant el segle XIX, aquestes contrades agrícoles estaven poblades de "masseries" (masies) amb grans extensions de terra on s'hi conreava cereals, però que la irrupció de gra americà a baix preu a Europa les va dur a la decadència. Aleshores, al tombant dels segles XIX i XX, i aprofitant que la fil·loxera havia matat les grans extensions de vinya de França i del nord d'Itàlia, els pagesos van decidir començar a plantar-hi vinya. Ara, l'organització social havia canviat, ja no hi havia un amo i molts jornalers (com a les masseries), ara

aquests s'anaven organitzant i col·laborant entre ells per treballar la terra. Sempre hi havia hagut trulli, però fins aleshores eren aïllats; ara, se n'anaven construint agrupant-se en una mateixa contrada. Tenien diferents funcions, però d'ús comú: forn, magatzem de gra, corral, cisterna... Més els que servien per allotjar-s'hi. Estaven agrupats formant un espai central, una plaça, era una forma de viure junts ("vivere insieme"). Els trullo que vam veure, on hi vivien, tenien un entresolat definit per un conjunt de bigues de fusta. Tots aquests trulli estan fets tan sols per pedra seca, sense la capa de calç (blanca) que tenien els d'Alberobello; aquí predomina el color negre o gris de les pedres. També ens comentava que les cúpules còniques estan fetes amb pedres planes però un xic irregulars, no com els moderns trulli reconstruïts, més perfectes, doncs així permet una millor ventilació del trullo, sobretot en els casos en què s'hi emmagatzemava cereal. Com veiem aquests trulli presenten una funcionalitat diferent dels d'Alberobello: són de l'àmbit rural, elements de la pagesia. Al nord del terme de Locorotondo també s'hi poden trobar alguns conjunts d'antics trulli. A mig camí de la carretera de Fasano a Locorotondo, passat Laureto, trobem una carretera a la dreta (SP225) que va a San Marco. A un quilòmetre, a la Contrada Marziolla, tocant a la carretera, a l'esquerra, trobem uns trulli



Foto 6:
"Presicce
(Salento)"



Foto 7:
"Torre Vado
(Salento)"

siamesos, dos trullo comunicats per una porta interior. Uns 500 metres més enllà, a la dreta, hi ha la Contrada Lamie Affascinante, una agrupació de trulli.

Aquests són tan sols els casos més significatius que ens vam trobar. Escampats per tot aquest territori, des d'Alberobello a Cisternino, passant per Locorotondo, hi ha molts altres trulli aïllats. També he pogut veure un altre tipus de construcció, dita "casèdde", tota de pedra seca, que és una casa de camp (amb parets lleugerament inclinades a la manera de la base d'una piràmide) culminada per la cúpula típica dels trulli.

A uns seixanta quilòmetres cap al sud d'Alberobello, i a uns vint a l'est de Taranto, hi ha Fragagnano. És la regió del Salento. L'entorn ha canviat, de la verdor i puixança de la Vall d'Ítria hem passat als camps marró intens o algun cop vermellós i a la mancança; estem al sud del sud d'Itàlia. En aquests pobles que estan al voltant de la carretera que va de Taranto a Lecce: Fragagnano, Sava, Manduria, Avetrana, Lizzano, Torricella, o Monacizzo, hi ha gran quantitat de barraques de pedra seca de tipologia molt semblant de les que tenim a Catalunya. Res a veure amb els trulli de la Vall d'Ítria (Alberobello). El paisatge del Salento està definit per grans camps d'olivers, de fet n'hi ha a tota la Puglia (diuen

que "l'oli és l'or de la Puglia"), boscos de pins i molt sovint "muretti a secco", murs de pedra a les vores dels camins o delimitant les feixes de terra als turons a prop del mar. Són les terres de la "trilogia mediterrània": del blat, les vinyes i els olivers.

L'origen de les "capanna in pietra a secco" al Salento ha estat lligat a la divisió de les grans hives en parcel·les més petites, a finals del segle XIX o inicis del XX. Una de les Fragagnano tenia inscrita la data de 1875. Això comportava la necessitat d'un allotjament temporal (o permanent) i a tenir un aixopluc per als animals i les eines agrícoles. Presenten una forma cònica o piramidal escapçada per la part superior, acabant en una àmplia terrassa coberta d'una capa de terra.

A la Murguia tarantina hi trobem Fragagnano. Sortint per la carretera que va a Sava (SS-7TER), a 1,5 quilòmetres i just abans del senyal "V 24", hi ha un camí a la dreta. Només entrar-hi, ja comencem a veure gran quantitat de barraques. La màxima densitat de "pajare" els trobarem més al sud, des de Presicce i Salve al cap de Leuca. Fou la zona amb una major divisió de les propietats agràries. Aquestes barraques de pedra seca del Salento, en general, són conegudes com "pajare", també dits els "trulli salentini".

Agafa el nom de la seva funció més antiga: era on s'hi guardava la palla. En lloc d'aquelles pedres planes dels trulli de la Vall d'Ítria, les del Salento tenen formes més irregulars, són d'un tipus de pedra calcària difícil de tallar. Moltes són d'una important grandària, per la qual cosa, per poder-les arranjair, tenen escales exteriors que puguen fins al primer nivell o a dalt de tot.

A la zona de Presicce podem agafar la carretera (SS274) en direcció a Salve, partint des de l'enllaç amb la SP193, i a uns tres quilòmetres, agafarem a la dreta la carretera SP324. A uns 1,7 quilòmetres, tot d'una, gira en perpendicular a la dreta. Una llarga recta, d'uns 2,5 quilòmetres que ens porta (més o menys en paral·lel a la SS274), retornant cap enrere, fins un nou encreuament amb la SP193. A partir d'aquella corba esmentada, trobarem durant uns dos quilòmetres moltes barraques a un costat i altre de la carretera.

Finalment, anirem trobant moltes barraques, molt a prop del mar, recorrent la carretera de la costa SP91, baixant des de Marina di Pescoluse (a la mar Jònica) fins al cap de Leuca i pujant fins a l'alçada de Gagliano del Capo (mar Adriàtica). En aquest cas, les pedres negres contrasten, excel·lentment, amb la mar blava, fins i tot "troppo azzurro".

Tornem a Alberobello amb paraules de Pasolini: "Tot el dia havia brillat un sol d'estiu en tota la seva nuesa il·luminant la terra de la Puglia. Terra taronja, en la qual la blancor d'Alberobello era gairebé un miracle... el temps en un any determinat, o segle, es va aturar, i la ciutat s'ha mantingut al marge, fòssil i incorrupta".

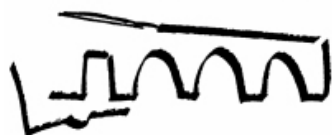
martirom@martirom.cat

any Josep Mora

2013-2014

any **Josep Mora**

2013 • 2014



Des de la revista Pedra Seca, volem agrair i felicitar l'Associació Amics de l'Arquitectura Popular, la quantitat d'actes que ha portat a terme, durant l'any Josep Mora, en homenatge al desaparegut company del món de la pedra seca i soci fundador de la Junta Directiva de l'associació Amics de l'Arquitectura Popular, que va deixar-nos, el juliol de 2013, després d'una dura lluita contra la seva malaltia, sempre amb ànims i coratge. L'any Josep Mora va tenir l'acte inicial el dia 20 de juliol de 2013, amb la inauguració d'una escultura commemorativa a la Pleta de Mont-roig.

Va seguir una visita a Torrebesses; es poden veure els elements en pedra seca de l'indret a la foto adjunta.

El mes de novembre va tenir lloc l'obertura del Curs Acadèmic 2013-2014 a la universitat de Cervera UNED.

Més tard, també al novembre, es van visitar set cabanes, en un itinerari pel municipi de Les Pallargues. Pels voltants de Nadal, va fer-se una exposició de diversos artistes a la Sala Manuel de Pedrolo, del castell de Concabella.

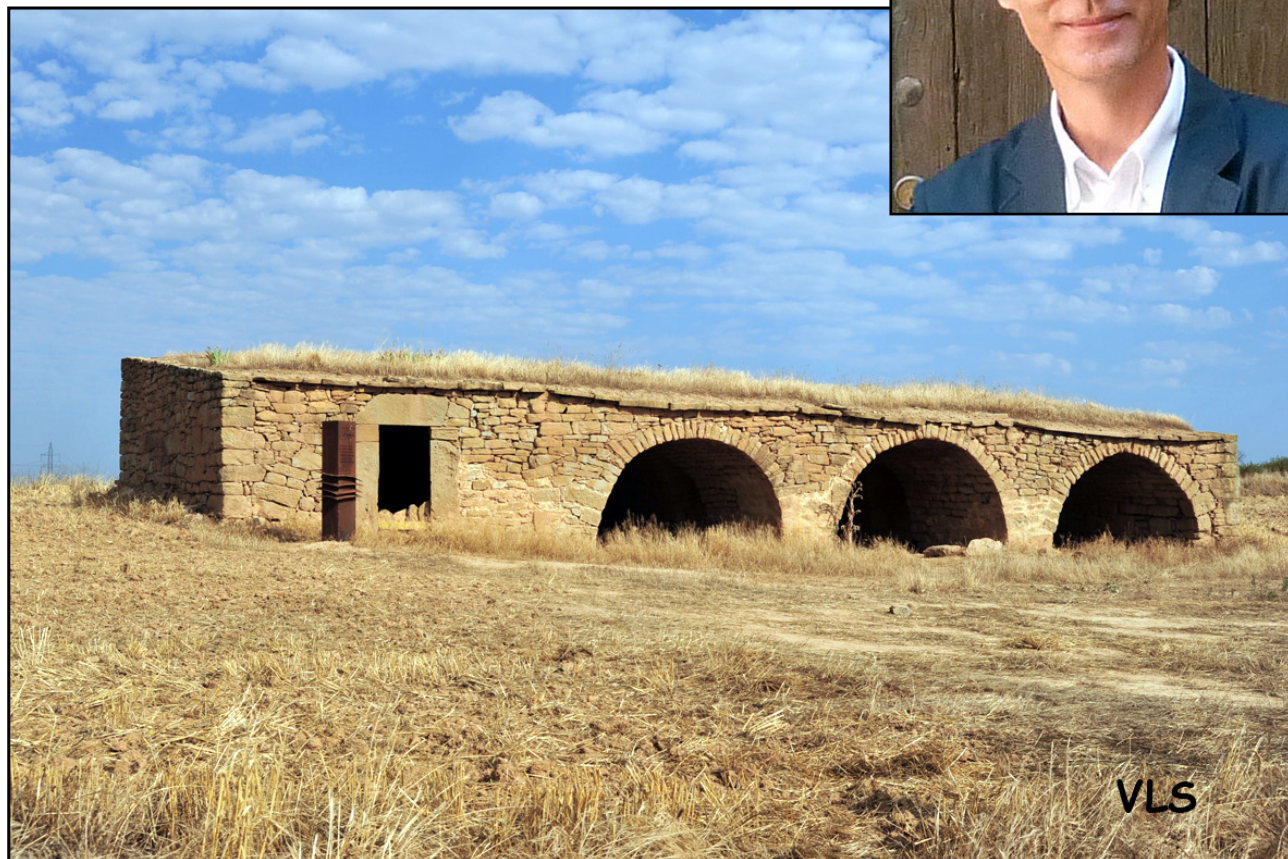
Al mes de gener es va inaugurar el monument "un de tres" dels safareigs d'Agramunt, i a la vegada es va inaugurar l'exposició "art, natura i arquitectura" a l'espai Lo Paradal. L'exposició es va repetir el mes de febrer a la Biblioteca Pública de Lleida, el mes de març al Museu Comarcal de l'Urgell, a Tàrraga, el mes d'abril a la Fundació Tekhnikós de Verdú.

L'acte de cloenda de l'any Josep Mora, va tenir lloc el juliol al castell de La Cardosa (La Segarra).

Descansi en pau l'amic Josep Mora.



VLS



VLS

Wikipedra: deu mil barraques de pedra seca inventariades

per Robert Rovira i Ferré
L'Arboç

El 12 de juliol de 2014, va tenir entrada a la web de Wikipedra la barraca de pedra seca número 10.000.

Aquesta barraca ha estat inventariada el dia 12 de juliol de 2014, pels membres del grup Drac Verd de Sitges, es troba situada, segons les dades entrades a Wikipedra, al Massís de Bonastre, dins del terme municipal de Salomó, comarca del Tarragonès, a una altitud sobre el nivell del mar de 238 metres, i les coordenades geogràfiques de la seva posició, amb ED50 (European Datum 1950), son: X362539 / Y4567894.

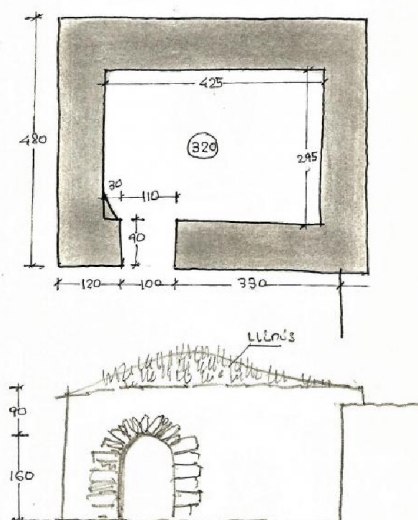
A la fitxa descriptiva i diu: Tipus de construcció, aèria adossada al marge; La forma, és de planta rectangular; El tipus de la porta d'entrada, és la d'un arc de mig punt; Està en perfecte estat; La seva orientació és, 194º Sud; No està restaurada. I inclou una nota que diu, les parets interiors son molt inclinades, i queden restes d'una porta de fusta, actualment trencada.

Fent una mica d'història. Qui els havia de dir als membres del grup Drac Verd de Sitges, la tar-

dor de 1998, quan van començar desinteressadament la recerca i catalogació de les barraques de pedra seca del seu terme municipal, que s'arribaria a aquesta important xifra.

Uns anys més tard i en el decurs de la IV Trobada de Pedra Seca, que es va celebrar els dies 19, 20 i 21 d'octubre de 2007 a Sitges, va ésser quan a resultes d'un xerrada informal amb el Sr. Jordi Sargantal, llavors director de Territori i Paisatge, es va posar fil a l'agulla per iniciar el projecte de recerca i catalogació de totes les barraques fetes amb pedra seca de Catalunya, a la que el grup Drac Verd, hi va efectuar una aportació inicial de 4.700 barraques que fins llavors tenien inventariades.

Finalment l'Observatori del Paisatge de Catalunya va desenvolupar el projecte i a l'abril del 2011 va presentar i posar en marxa la web Wikipedra, on actualment es poden consultar més de 10.000 barraques o cabanes existents als diferents paisatges de Catalunya i a cada municipi, a través de mapes, fitxes, fotografies i croquis. Una web



Croquis de la barraca número 10.000 inventariada.

oberta a tothom on es poden introduir noves barraques i cabanes que no estiguin inventariades a Wikipedra, que després d'esser validades pel grup Drac Verd son publicades en el web. Amb tot aquest temps han estat 120 els col·laboradors que també desinteressada i altruïstament han inventariat aquestes modestes construccions. Felicitar a l'Observatori del Paisatge de Catalunya i al grup Drac Verd de Sitges, per aquesta important fita, que de ben segur es continuarà incrementant, juntament amb les valuoses aportacions dels col·laboradors, que pacientment i amb una voluntat de ferro, dia a dia, ressegueixen la nostra geografia per tal de trobar barraques fetes amb pedra seca i així poder-les inventariar.

I també als afeccionats de la pedra seca, que amb el seu voluntariat, esforç i dedicació altruïsta recuperen i restauren construccions malmeses, i al mateix temps destacar la sensibilitat dels propietaris dels terrenys a on encara hi ha barraques, que col·laboren amb aquestes rehabilitacions.

robertrovira@hotmail.com



Fotografia de la barraca número 10.000 inventariada.

“Casillas de pico” a la Ciesma de Grisel (Saragossa)

Per Joaquin Marco i Félix A. Rivas

La muntanya de La Ciesma ocupa aproximadament la meitat del terme municipal de Grisel, un petit municipi d'una seixantena d'habitants dintre de la comarca de Tarassona i el Moncayo, a la comunitat autònoma d'Aragó, i situada aproximadament cap el punt central del quadrant nord-est de la pe-

tes entre els diferents poders polítics i econòmics comarcals que pugnaven pel seu control. Entretant, els usos agrícoles i l'aprofitament de la seva llenya anaren augmentant a poc a poc fins a aparèixer ben culminat el procés de desforestació de la seva primigènia coberta forestal a començaments del S-XVIII.



Fitxa 26
Coordenades
UTM. 30 T XM
6082 6349

nínsula Ibèrica. Es troba a molt poca distància del massís del Moncayo integrat en el Sistema Ibèric, i en un extrem de la Depressió de l'Ebre amb la que s'identifica plenament quant a clima semiàrid i continental.

La història d'aquesta muntanya de La Ciesma apareix presidida des d'antic per la seva gran importància estratègica comarcal deguda al control físic i visual que des d'ella s'exerceix sobre un important pas de comunicacions, així com també per l'ús agrícola i pastorívol dels seus propis vessants i de les planures que hi ha als seus peus. A l'Edat Mitjana, degut al seu aprofitament ramader com a zona de pastures, fou el motiu central d'una sèrie de conflic-

Durant el S-XIX, el llarg procés de la Desamortització i la desaparició del sistema senyorial desembocaren en la romputa progressiva de la muntanya que possiblement arribà a convertir-se en total amb motiu de l'eufòria de la vinya a finals de segle, desbocada per

la crisi de la fil·loxera a França. Ben poc va durar aquesta eufòria doncs l'arribada de la plaga i sobretot la tancada dels mercats francesos va provocar la substitució total de les vinyes per camps de cereals. Durant el primer terç del segle XX es van produir els primers intents d'aconseguir una normalització legal de la seva explotació agrícola que quedaren resolts durant el segon terç del segle amb un repartiment entre parcel·les municipals i de propietat particular. Pocs anys després, a partir de la dècada del 1960, el seu cultiu va quedar pràcticament abandonat arrel de la crisi generalitzada del medi rural espanyol.

És en aquesta muntanya on s'han localitzat 27 casillas de pico entre d'altres de menys nombroses, de les denominades “de bardiza” i que es cobreixen mitjançant un entramat vegetal. La major part d'elles estan situades en el vessant NE de La Ciesma, en els “orillos” (marges d'antigues feixes cultivades) amb un cert pendent, tot i que tres significatius casos els trobarem a la planura del cim de la muntanya de manera annexa o molt properes a restes de pletes.

La seva planta acostuma a ser



Fitxa 8
Coordenades
UTM. 30 T XM
6056 6348



Fitxa 22
Coordenades
UTM. 30 T XM
6075 6346

circular, amb una superfície útil entre els 3 i els 10 m², una alçada interior màxima als voltants dels 3 metres i una única obertura que generalment acostuma estar situada a favor del pendent i una orientació nord est.

Varen ser construïdes pels mateixos pagesos que posaren en cultiu els vessants de La Ciesma, mitjançant les pedres sobreres de les tasques d'aplanar i netejar les terrasses de cultiu. La tècnica emprada fou la de la pedra seca, que, a més de no utilitzar cap tipus de morter per assentar unes pedres damunt les altres, reuneix tots els avantatges de ser una tecnologia radicalment autosuficient. Moltes d'elles foren excavades en el mateix vessant, en part o en gran mesura, arribant a constituir en alguns casos autèntics exemples de coves.

La seva coberta, de cúpula veritable, presenta en tots els casos la solució de la prolongació en alçada dels propis murs perimetrals fins acabar en una forma convexa o punxeguda molt característica. A l'interior i en el seu punt culminant central acostuma a tancar amb una peça allargada i sobresortint a modus de clau interior de la coberta. La seva entrada, sense cap porta, és el seu únic accés i compta amb unes mides de 60 cm. d'amplada i 1'4m. d'alçada. Els seus muntants estan

formats amb pedres més grans que la resta, i com a llinda o capçal compta amb una llosa gran i plana, a vegades, compta amb dues lloses consecutives.

En conjunt, les casillas de pico poden agrupar-se en tres tipologies diferents: les pròpiament anomenades casillas de pico que són les més abundants, les "casillas-cueva" que no disposen de coberta construïda en estar completament excavades, i les "casillas anexas" o properes a un corral o barrera, de funcionalitat pastoral.

Com a exemple material de la influència de les condicions geogràfiques del seu entorn, les casillas de pico denoten la presència dels materials petris necessaris per a la seva construcció i suposen, a més, una idònia adaptació a les característiques del clima semiàrid de la zona i especialment, a les seves irregulars precipitacions i a les seves temperatures extremades. Històricament, també les casillas responen a uns paràmetres molt determinats. Concretament, la seva realització es devia produir (tot i comptant

amb la construcció d'alguns exemplars en les dècades immediatament anteriors) entre els anys 1880-1900 degut al fet d'haver cultivat totalment els vessants de La Ciesma, determinada per la conjuntura de l'eufòria del cultiu de la vinya derivada dels efectes de la plaga de la fil·loxera a França, tot i que rere la substitució dels ceps per cultius de cereals no deixaren d'utilitzar-se fins a l'abandó de la major part dels camps de cultiu de la muntanya a la dècada del 1960.

Encara més significatius són els factors socioeconòmics que contribuïren a l'aparició de les casetas i en els quals es veieren involucrats els seus constructors. A finals del segle XIX, el predomini agrari sobre la resta de les activitats econòmiques de Grisel convertia l'accés a l'ús de les terres en la peça clau de la societat griselenc. Aquesta societat, caracteritzada per unes relacions desiguals tant socials com econòmiques derivades d'una estructura tanmateix molt desigual del repartiment de la terra, va acabar composant-se majorment per un grup de jornalers i petits propietaris que depenien d'un reduït nombre de grans propietaris per garantir la seva subsistència. Aquest conjunt de jornalers, ínfims i petits propietaris foren els que veieren en els vessants anteriorment de-



Fitxa 3
Coordenades
UTM. 30 T XM
6045 6353

dicats a pastures de La Ciesma una oportunitat per augmentar la seva pròpia superfície de cultiu, objectiu al que es lliuraren no amb l'ajuda de la força animal, de la que molts no disposaven, sino mitjançant l'eina manual de la lía o laia que servia per llaurar les estretes feixes en que s'havia dividit els vessants de La Ciesma. Fou per tant, en aquest moment, quan es construïren la majoria de les casillas de pico a manera d'infraestructura de suport al cultiu de la vinya, un cultiu molt apropiat pels pagesos amb pocs recursos i que necessitava un gran nombre d'atencions durant tot l'any.

Per respondre a aquesta necessitat de refugi en moments de descans i davant d'inclemències ocasionals del temps, com tempestes, vent i fred, i aprofitant la mínima disponibilitat de recursos, la tècnica de la pedra seca fou una solució plenament satisfactòria.

Aquesta conjunció de factors geogràfics, històrics, econòmics, socioculturals i tècnics, converteix les casilles de pico en un conjunt singular dintre de la comarca però que, considerat des d'una escala continental, s'ha d'interpretar com tot un exemple de construccions de pedra seca i coberta circular comparable a molts d'altres existents a tota l'àrea europea i mediterrània, provi-

Fitxa 2
Coordenades
UTM. 30 T XM
6044 6357



nents de manera anàloga del desenvolupament i expansió d'una tècnica ancestral que, per la seva senzillesa i radical autonomia resulta accessible a qualsevol ésser humà en una situació de necessitat i possibilitat similar a la que hem descrit en aquest cas.

Malgrat això, només un terç dels 27 exemplars catalogats es troba en bon estat de conservació, quedant un segon terç seriosament amenaçat per problemes de deteriorament i encara el darrer terç en completa ruïna. No és, aquest perill de pèrdua exclusiu de les casillas de pico de Grisel doncs ho comparteixen moltes de caigudes en desús per tota l'Europa meridional. En aquests casos, es porta anys recolzant experiències de conservació i valoració de les casetes de pedra seca.

A Grisel també es compta amb la recreació d'una casilla dintre del nucli urbà, i sobretot, amb activitats d'educació i conscien-

ciació que sobre el valor de les casillas de pico ha portat a terme l'Asociación Cultural La Diezma. Si volem que les properes generacions puguin comptar amb aquesta important part del patrimoni etnològic que els nostres avantpassats ens han llegat, s'haurà de posar en marxa una sèrie d'accions encaminades tant a garantir la conservació física d'un nombre suficient de casillas com a dotar aquestes construccions d'una nova utilitat que amb els seus beneficis garanteixin la seva pervivència. Aquest nou ús podria tenir a veure amb l'esforç d'un referent identitari local, considerant-les com un recurs per a l'educació ambiental entès en un sentit ampli o, com ja s'ha fet en altres indrets, com l'aportació a una oferta turística amb personalitat pròpia que proposi uns paquets temàtics comarcals amb suficient qualitat com per atraure i interessar al creixent nombre de visitants a la comarca.

En tots aquests objectius no podem oblidar, com exemple de participació activa i democràtica de la societat civil en la gestió del patrimoni cultural, el paper que haurà de representar l'Asociación Cultural La Diezma.

farivas@pedrasconfuturo.com



Fitxa 23
Coordenades
UTM. 30 T XM
6078 6347

Pedra seca, patrimoni

per Joaquim Nadal i Farreras



Aquests dies he tornat a evocar el gran impacte que em va produir la novel·la Marges, de Roger Vilà Padró, que em va regalar Jordi Llavina i que acabava de publicar l'editorial Barcino. Aquesta història d'introspecció, de reflexió, de relació humana, d'amor, s'apuntala en els paisatges excepcionals del Priorat, principalment. Els marges apunten un fil narratiu d'una gran riquesa lèxica, paisatgística i humana. M'hi ha portat de nou el volum editat pel Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca que, com a volum 25 dels seus Annals, dóna a conèixer els resultats de la VII Trobada d'Estudi per a la Preservació de la Pedra Seca als Països Catalans, celebrada al parc del Bosc de Tosca de les Preses del 17 al 19 de maig de 2013. L'abast i la dimensió d'aquestes jornades i el seu contingut m'han de servir per reivindicar el caràcter patrimonial de les parets de pedra seca, i per subratllar la importància de la tasca de repertori i inventari que s'està duent a terme d'uns anys cap aquí. Es tracta d'una història recent que té, naturalment, alguns antecedents notables, però que es comença a organitzar i sistematitzar a partir de l'any 2000, quan té lloc, a Manresa, la I Trobada d'Estudi de la Pedra Seca. Des de Manresa, i amb caràcter biennal, s'han anat reunint les successives trobades que impulsa la Coordinadora d'Entitats per la preservació del Patrimoni de Pedra Seca als Països Catalans. La tasca duta a terme ha donat, fins ara, resultats quantitativament i qualitativament molt espectaculars, com ho demostra, d'una banda, l'espai web wikipedra (wikipedra.catpaisatge.net), que promou l'Observato-

ri del Paisatge de Catalunya a partir d'una idea de la Fundació Catalunya-la Pedrera i amb la col·laboració del grup Drac Verd de Sitges, que només en dos anys des de la seva creació, l'any 2011, ha vist com es doblava el nombre d'elements constructius inventariats (barraques, cabanes), fins a gairebé 9.000. I, sobretot, la continuïtat dels treballs duts a terme pel Departament de Cultura de la Generalitat des dels anys 80, i que culmina en l'Inventari del patrimoni etnològic de Catalunya, que recull la Direcció General de Cultura Popular.

El volum de les actes de les setenes jornades arrenca amb sengles treballs de Llorenç Planagumà i de Xavier Solà, tots dos sobre el parc del Bosc de Tosca. Però justament, el mèrit d'aquestes setenes jornades, com les anteriors, i del volum publicat és que malgrat el caràcter fortament local de l'escenari de les jornades i de l'organisme editor de les actes, el seu contingut, el seu abast, la seva vocació és d'una amplitud màxima, i fa bona la idea que no hi ha res, ni local ni universal, sinó que cada cosa té el valor que li atorga la profunditat i l'entitat del seu contingut.

Cal, doncs, assenyalar que aquestes actes aborden diversos àmbits: en primer lloc i com una novetat, l'àmbit lingüístic, que permet atorgar al lèxic al voltant de la pedra seca un valor

patrimonial exactament igual al que cal atribuir a les parets i construccions amb pedra seca. Continuen després els àmbits de la catalogació, de les característiques constructives i de la biodiversitat i el paisatge. Val la pena de destacar inventaris que ens porten de l'Alt Congost a Menorca, al Priorat, d'aquí a l'Arboç, de l'Arboç a Vilajuïga i, d'aquí, a la voluntat transnacional de catalogar, a través de la Unesco, l'art de fer pedra seca com un valor immaterial del patrimoni mundial.

el que cal subratllar és la plena consciència que la pedra seca és un valor patrimonial com ens explica, a la seva ponència, Santi Llagostera: "Una mostra ben viva del delicat patrimoni que tenim repartit arreu el trobem en les magnífiques parets, bancals, marjades, terrasses, marges o feixes de pedra seca. Són un dels millors exemples populars d'un bé històric que, diguem-ho a l'avançada, hauria de ser dels elements urbanístics més ben protegits per la llei."

El problema rau, justament, en el fet que no tothom assumeix el principi que "Cal conèixer per protegir i estimar", com diu August Bernat. No n'hi ha prou amb l'embadaliment que sentim quan veiem l'arreglament de les pedres i de les feixes, i tractem d'associar aquest treball ingent a la càrrega de generacions diverses sotmeses al disseny ineluctable de deixar-hi la pell.

Article publicat al diari EL PUNT AVUI el 26 de juliol

Marges de pedra seca.



Art en sec

de Michel Rouvière
FRANÇA



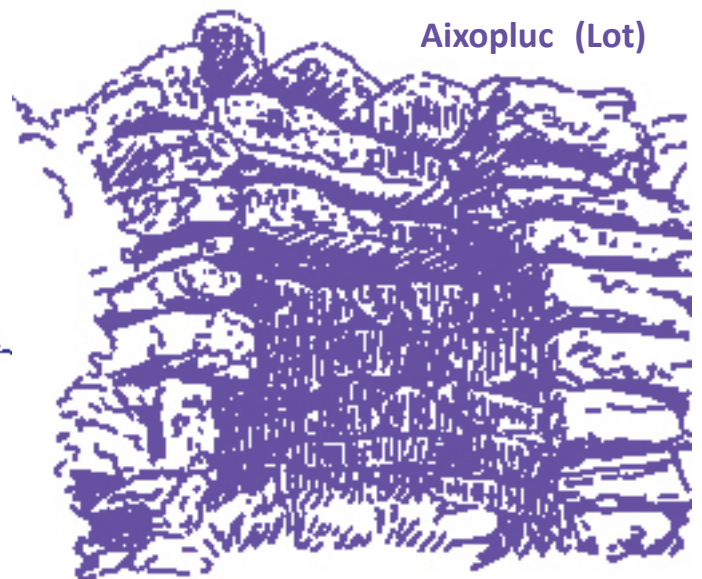
Cabanne à Aubais (Gard)



Village des
Bories
(Gordes
Vaucluse)



Alta Provença



Aixopluc (Lot)

ISSN 1696-7925



9 771696 792005

29 >